

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' שמיני תשפ"א | גליון מס' 234

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

הדברים נמסרו ביום ו' עש"ק שביעי של פסח, כי ניסן תשפ"א

ספירת העומר טרם הלילה

האם מותר לספור ספירת העומר לפני צאת הכוכבים? | מצוות ספירת העומר בזמן הזה, מן התורה או מדרבנן? | מהו הנוסח הראוי באמירת 'לשם יחוד' לפני ספירת העומר? | האם יוצא ידי חובת ספירת העומר בלשון שאינו מבין? | מדוע בני חוץ-לארץ אינם סופרים יום נוסף מספק, כדין יום-טוב-שני של גלויות? | המסופק כמה המספר היום, האם מועילה ספירת ספק?

והרמב"ם (פ"ז מהל' תמידין ומוספין הכ"ד) כתב: מצוה זו - של ספירת העומר - על כל איש מישראל, ובכל מקום ובכל זמן. וכתב הכסף משנה (שם), שהוא גם בזמן הזה אף שאין בית המקדש קיים, מצוה מן התורה היא, ואין זה תלוי במנחת העומר. וכן דעת הראב"ה (סי' תקכו), והאור זרוע (סי' שכט). ובשו"ת בית הלוי (ח"א סי' לט) כתב כן בדעת הרי"ף שספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא.

מאידך, דעת התוס' (מנחות סו ע"א) והרא"ש (סוף פסחים) שספירת העומר בזמן הזה דרבנן, כיון שאין קרבן העומר בזמן הזה. וכן דעת הר"ה (סוף פסחים), נמוקי יוסף (סוף פסחים), הרשב"א (בתשובה סימן קכו), הרוקח (סימן שעא), רבינו ישעיה מטרנאני (בספר המכריע ס"ס כט), הכל בו (ס"ס נה) ועוד ראשונים. ובבית יוסף (סי' תפט) ובשולחן ערוך (שם ס"ב) פסק כהראשונים שספירת העומר בזמן הזה הוא מדרבנן.

נוסח 'לשם יחוד'

יש נפקא מינה אם ספירת העומר בזמן הזה דאורייתא או דרבנן, כגון לענין נוסח 'לשם יחוד', שאומרים חלק מבני ספרד וכן החסידים, "לקיים מצות ספירת העומר", ויש נוסח "לקיים מצוות עשה של ספירת העומר", והרי סתם "מצוות עשה" היא מצוה מהתורה, ואילו לדעת רוב הפוסקים ומרן השולחן ערוך (סי' תפט ס"ב) ספירת העומר דרבנן, ואין אומר שקר לפני ה' יתברך, "דובר שקרים לא יכון נגד עיני" (תהלים קא ז). וגם יש בזה איסור משום בל תוסיף, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' ממרים ה"ט) שהאומר על בשר עוף בחלב שהוא אסור מהתורה עובר בבל תוסיף. ולכן הטוב ונכון לומר "לקיים מצות ספירת העומר". ואמנם בשו"ת נודע ביהודה (קמא יו"ד סימן צג) יצא בחריפות נגד האומרים 'לשם יחוד', אולם גם אנו שנוהגים לומר 'לשם יחוד', מכל מקום אין להוסיף מילים שאינן ברורות. ובשנת תשמ"ז יצא לאור סידור 'חזון עובדיה', שם כתבנו בנוסח 'לשם יחוד' "לקיים מצוות ספירת העומר". והעתיקו כן גם בסידור 'חיה דעת'.

האיך מברכים "וציוונו"?

נוסח הברכה "אשר קדשנו במצותיו וציוונו על ספירת העומר". לכאורה היכן ציוונו הקב"ה, ובשלמא להסוברים שהמצוה מדאורייתא, ניחא, אך למסקנת ההלכה שהיא מדרבנן, האיך אומרים 'וציוונו'. ובגמרא (שבת כג ע"א) לגבי נר חנוכה: "והיכן ציוונו? רב אויא אמר מ'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל' (דברים יז יא).

שאלה: בתקופת שעות קיץ רבים מתפללים מנחה וערבית מוקדם, ומסיימים ערבית עוד לפני שקיעת החמה, ומצוי כן בערב שבת. כאשר סיימו ערבית קודם השקיעה, האם יכולים הציבור גם לספור ספירת העומר כבר מזמן פלג המנחה, או שיש להמתין עד צאת הכוכבים?

ספירת העומר קודם צאת הכוכבים

תשובה: אם סיימו תפילת ערבית ומיד שקעה השמש, ועתה הוא זמן 'בין השמשות', דהיינו במשך כעשרים דקות אחרי השקיעה, שהוא ספק יום ספק לילה, עד צאת הכוכבים, יכולים לספור ספירת העומר מיד אחרי השקיעה, בזמן בין השמשות, כי יש חשש שאם הציבור לא יספרו ישכחו לספור בביתם, לכן מקילים בזה לספור מיד אחרי שקיעת החמה. אך אם עדיין לא שקעה החמה, כגון שהיא שוקעת בשעה 7:05 וסיימו התפילה קודם לכן, בשעה 6:50, אין יכולים עדיין לספור העומר, וכל אחד יספור אחר כך בביתו.

ספירת העומר בזמן הזה

נאמר בתורה (ויקרא כג טו): "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הַבֵּיאֲכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפֶה שָׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה". ומבואר בגמרא (מנחות סו ע"א) ש'ממחרת השבת' הוא ממחרת יום-טוב ראשון של פסח, ולהוציא מלב הצדוקים שאמרו שזה ממחרת שבת בראשית - היום השביעי של השבוע, דהיינו ביום הראשון בשבוע שלאחר יום-טוב ראשון של פסח. לפיכך מצוות עשה לספור ספירת העומר החל מליל ט"ז בניסן עד סוף שבעה שבועות.

ובגמרא (שם) אמר אמר אביי, מצוה למנות ולספור בעומר את הימים ומצוה למנות ולספור את השבועות. וכן חכמי בית-המדרש דרב אשי מנו ימים ומנו שבועות. כלומר שביום השביעי יאמר "היום שבעה ימים לעומר שהם שבוע אחד", וכן ביום הארבעה עשר יאמר "היום ארבעה עשר יום לעומר שהם שני שבועות", וכן ביום העשרים ואחד, וכן על זה הדרך. והעיקר למנות שבועות בסיכום השבוע, אלא שנהגו להזכיר בכל יום את המנין השבועי, "היום שמונה ימים לעומר שהם שבוע אחד ויום אחד", וכן על זה הדרך.

ואילו אמר מנה ימים ולא שבועות, כי אמר שספירת העומר בזמן הזה, שבית המקדש חרב ואין מקריבים מנחת העומר, היא רק זכר למקדש, ודי בספירת הימים בלבד, "היום שבעה ימים לעומר", ללא השבועות, ואין צריך להוסיף "שהם שבוע אחד".

רב נחמיה אמר: 'שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך' (שם לב ז). ומדוע כל אחד למד מפסוק אחר. ומבואר בס' איסור והיתר (כלל נח דין קד), וכן רש"י בספר הפרדס (דף כח ע"א) כי לא מצינו ברכה על מצוה שהיא רק הצלה מלאו, כגון המגעיל כלים, שהוא כדי להנצל מאיסור הבלוע בכלי, לא מצינו ברכה "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על הגעלת תכלים", וכן בניקור חלב לא מצינו ברכה מיוחדת לכך. אלא מברכים על ציווי קיום מצוות עשה. וברכת 'על ביעור חמץ' בבדיקת חמץ אינו בא רק להציל מאיסור חמץ, אלא היא תקנה שתקנו חכמים לבדוק חמץ בליל י"ד. וכן מברכים על השחיטה, שנקטה התורה בלשון ציווי, "וזבחת ואכלת" (דברים יד כא), אך אין מברכים על בדיקת תולעים וכו'. וכמו כן לענין ספירת העומר שהיא תקנת חכמים, לכן שייך לברך "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על ספירת העומר".

שכח לספור בלילה

התוספות (מנחות טו ע"א) כתבו בשם בעל הלכות גדולות (סי' יב) שאם שכח לספור העומר בלילה, סופר ביום, בלי ברכה, ומועיל ספירתו ביום ויכול להמשיך בשאר הימים. ובמשנה (מנחות עא ע"א) שנינו, "מצותו לקצור בלילה, ואם נקצר ביום כשר". וכמו כן, אפשר בדיעבד לספור העומר ביום ודעת הבה"ג שסופר ביום בברכה, וכן כתבו עוד ראשונים. אך רבינו תם חולק עפ"י המשנה (מגילה כ ע"ב) "כל הלילה כשר לקצירת העומר", ומבואר שרק בלילה אך לא ביום. ולכן כתבו הראשונים שיספור ביום בלי ברכה, אך בשאר ימים ימשיך בברכה. ומכאן יצא המנהג לספור העומר בבית הכנסת בשחרית בלי ברכה, שאם יש מי ששכח לספור בלילה, יספור בשחרית, ויועיל לו שמכאן ולהבא יספור בברכה.

ואם שכח לספור יום שלם, כתב בה"ג (הל' מנחות קלג ע"ג) שלא יברך עוד בימים שלאחריו, משום דבעינן 'תמימות'. אמנם התוס' (מנחות שם) כתבו כי תימה גדולה הוא ולא יתכן. וכן הרא"ש (פסחים סי' מא) כתב דאינו נראה לר"י, דכל לילה ולילה מצוה בפני עצמה. ואם מסופק אם דילג יום אחד ולא ספר, כתב בשו"ת תרומת הדשן (ח"א סי' לז) שיספור בשאר הימים בברכה, כיון שדעת כמה ראשונים שהוא ספק ספיקא, שמא ספר את העומר, ואף אם שכח לספור, שמא אף בשכח יום אחד יכול להמשיך לספור בשאר ימים בברכה, דכל לילה מצוה בפני עצמה. ואף שבמילי דברכות לא סומכים על ספק-ספיקא, מכל מקום בספירת העומר שיש אומרים שהיא מדאורייתא, מועיל ספק ספיקא. ולהלכה פסק מרן בשולחן ערוך (סי' תפט ס"ח) שאם שכח לברך ולספור העומר באחד מהימים, בין יום ראשון בין משאר הימים, סופר בשאר ימים בלא ברכה, אבל אם הוא מסופק אם דילג יום אחד ולא ספר, יספור בשאר הימים בברכה.

וכתב מרן החיד"א במורה באצבע (אות ריז) שיש להזדרז לעשות סימנים שלא ישכח לילה אחד מלספור ספירת העומר, שאפשר שישכח לספור גם ביום, ולא יוכל לספור עוד בברכה.

ספירה בלא הבנה

כתב המגן אברהם (סי' תפט סס"ב) שיכול לספור את העומר בכל לשון, אבל בתנאי שמבין מה שהוא סופר, כי אם אינו מבין, אפילו סופר בלשון הקודש, אינו יוצא ידי חובה. והגאון רבי יצחק טייב בספר ערך השלחן (סי' תפט סק"ג) הקשה מדברי התוס' (סוטה לב ע"א) שיש חילוק בין השומע לאומר, שהשומע צריך להבין מה ששומע,

אבל האומר בעצמו בלשון הקודש יוצא ידי חובה אפילו שאינו מבין, ואם כן מדוע החמיר המגן אברהם שלא יצא ידי חובה כשסופר אם לא מבין. וכן היעב"ץ בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' קלט).

ובשו"ת דבר אברהם (ח"א סי' לד) מיישב דברי המגן אברהם, שבכל המצוות התלויות באמירה - כמו קריאת שמע ותפלה - המצוה היא 'לומר', וכיון שאמר יצא ידי חובה גם כשלא הבין, אבל בספירת העומר המצוה היא 'לספור', ואם סופר ומבין, אפילו שסופר בלשון אחרת יוצא ידי חובה, כי 'ספר', אבל כשסופר ולא מבין הוא לא 'ספר', ואין זה סותר למה שנפסק שיכול לברך ברכת המזון גם כשלא מבין. ועל פי יסוד זה שבספירת העומר צריך שתהיה 'ספירה' ברורה.

ספירה של בני חוץ-לארץ

הרז"ה - רבינו זרחיה הלוי - בעל המאור (סוף פסחים) מקשה, שבחוץ לארץ שעושים שני ימים-טובים של גליות. אך ספירת העומר הם סופרים כמונו, מתחילים לספור במוצאי יום-טוב ראשון של פסח, ומדוע אינם סופרים מספק כמו שעושים יום-טוב מספק, יספרו 'היום יום אחד לעומר או שני ימים לעומר', ובליל שבועות יספרו 'היום תשעה וארבעים יום לעומר' מספק. ואין לומר משום חשש ברכה לבטלה, שהרי ביום-טוב שני הם עושים קידוש, ואומרים בתפילה 'אתה בחרתנו', ואם כן יספרו העומר יום אחד יותר מספק.

ספירת ספק

על פי האמור, מתרץ הדבר אברהם, שבספירת העומר הדין שונה, שצריך לספור ודאי ולא ספק. אי אפשר לספור היום עשרים או עשרים ואחד. כגון הסופר כסף, 'מאה', 'מאתיים', ובהמשך התבלבל וסופר 'שש מאות או שבע מאות', אין זו ספירה, כי ספירה צריכה להיות ברורה, כך בספירת העומר, אם היו מתקנים ספירה מספק, לא היה מקיים מצוה בספירה כזו.

המסופק כמה היום לעומר

לפי זה המסופק מה המספר היום, ואין לו אפשרות לברר המספר המדויק, אינו יכול לברך ולספור: "היום ארבעים ושניים או ארבעים ושלושה", כי 'ספירת ספק אין שמה ספירה' ואינה מועילה. והג"ר שלמה יוסף זווין זצ"ל בספרו המועדים בהלכה מביא את הדבר אברהם בקיצור, שמי שמסופק כמה היום לעומר אינו יכול לספור מספק, כי ספירת ספק לאו שמה ספירה.

אבל במחילה מכבוד תורתו הרי הדבר אברהם (סי' לד אות ה) חזר בו אחר כך, כי הרז"ה בעל המאור שהקשה מדוע לא סופרים בחו"ל פעמיים מספק, לא תירץ משום שספירת ספק לאו שמה ספירה, אלא תירוץ אחר, כי אז יצטרכו לספור בחג השבועות מספק, ויבואו לזלזל בקדושת יום-טוב, כי יחשבו שהוא רק ספק יום-טוב.

ומוכח שהבין הרז"ה שספירת ספק נחשבת ספירה, מפני שהסופר ארבעים ושניים או ארבעים ושלושה, הרי הוא שולל את המספר לפניה ולאחריה, ארבעים ואחד וארבעים וארבעה, וכן הסופר 600 או 700, וודאי אינו 500 ולא 800, ונחשב ספירה מסויימת. לכן המסופק כמה היום לעומר, יספור שניהם מספק, ויעשה תנאי שאם המספר הנכון הוא ארבעים ושניים, מה שאספור ארבעים ושלושה אינו למצווה, ואם המספר הנכון הוא ארבעים ושלושה, מה שאספור ארבעים ושניים אינו למצווה. ומכל מקום יספור בלי ברכה.